

Seksualitāte.

RSU docents D.Balodis

2015.gada 17.martā

Tīnūži

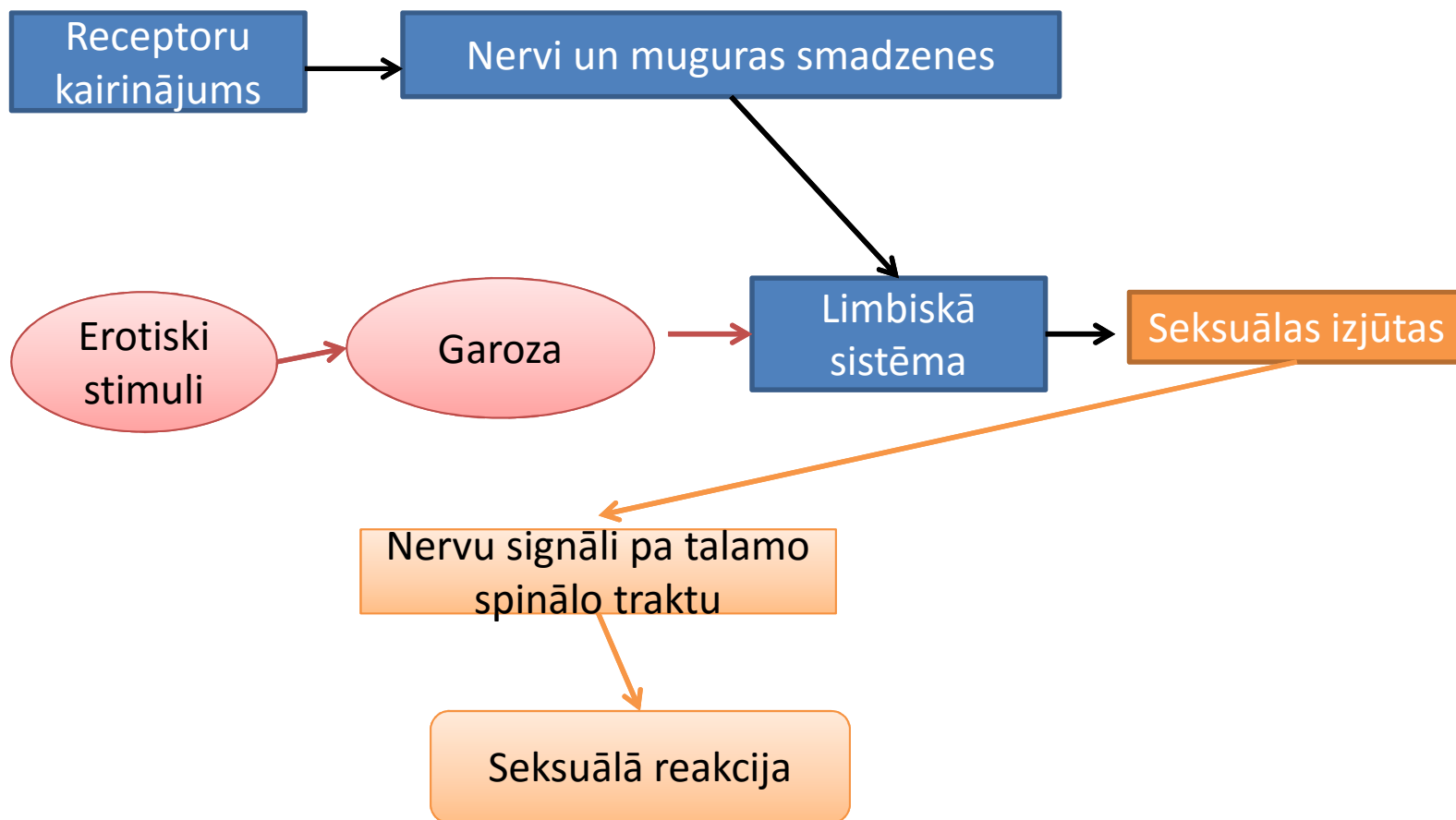
Seksuālo tiesību deklarācija

- Katram cilvēkam **ir tiesības** uz seksuālu labklājību (well-being).

Seksualitāte (VVAO definīcija) -

- Cilvēka būtības centrālais aspekts no dzimšanas līdz nāvei. Tas ietver sevī dzimumu, gendera identitāti un lomas, seksuālo orientāciju, erotismu, intimitāti un reprodukciju. To pārdzīvo un izsaka domās, fantāzijās, vēlmēs, nosacījumos, vērtībās, darbībās, ticējumos, lomās un attiecībās.

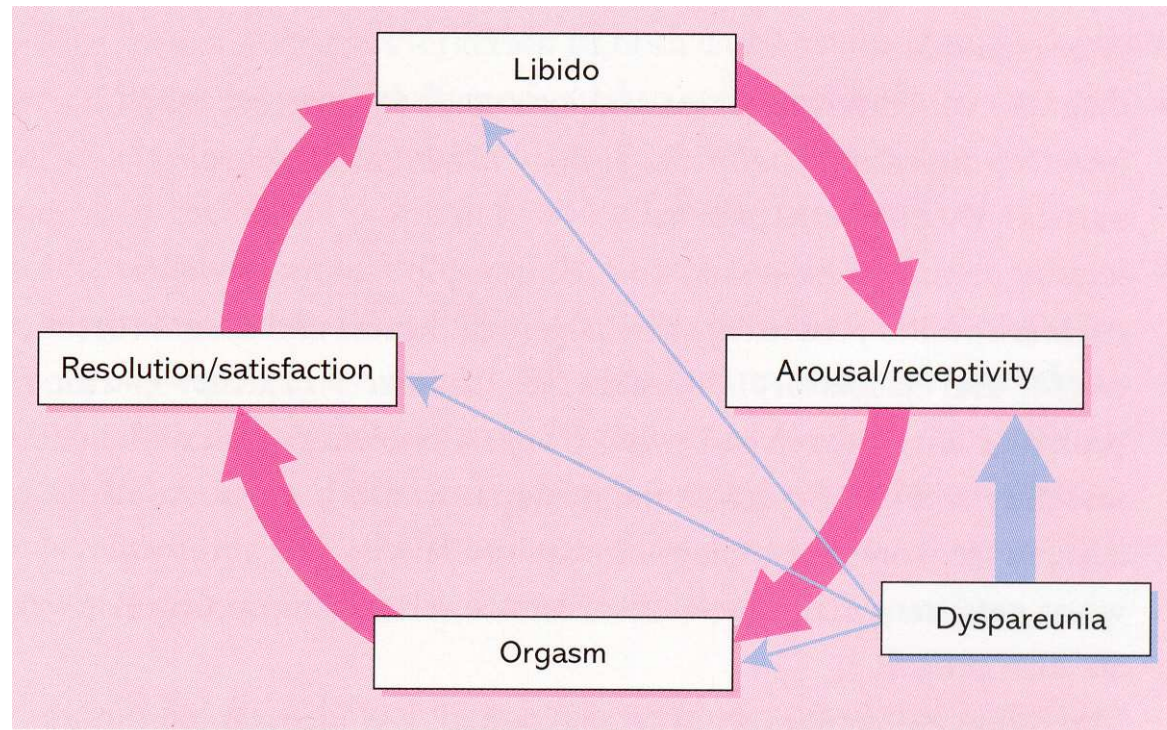
Seksuālo izjūtu un reakciju veidošanās

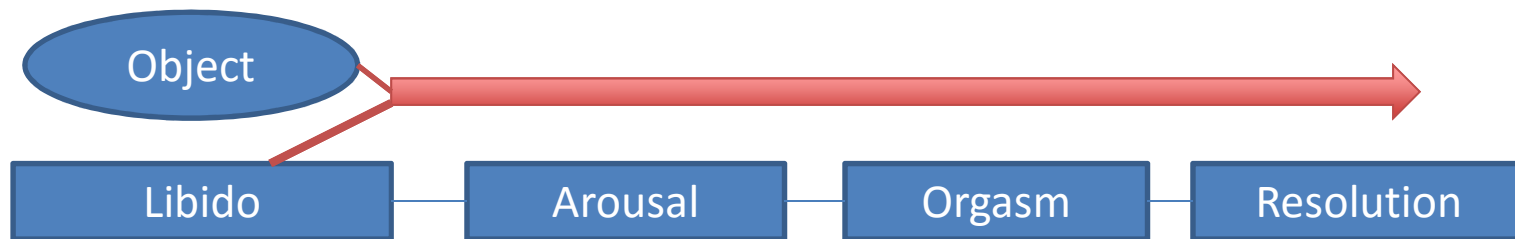
Pašapzinātās emocijas

- Kauns/vainas sajūta
- Apmulsums
- Lepnums
- Visas dotās emocijas bāzējas uz pašnovērtējumu un morāliem standartiem – tās ir cieši saistītas ar cilvēka paštēlu.

Sievietes seksuālo funkciju cirkulārs modelis

Vīriešu seksuālo funkciju lineārs modelis

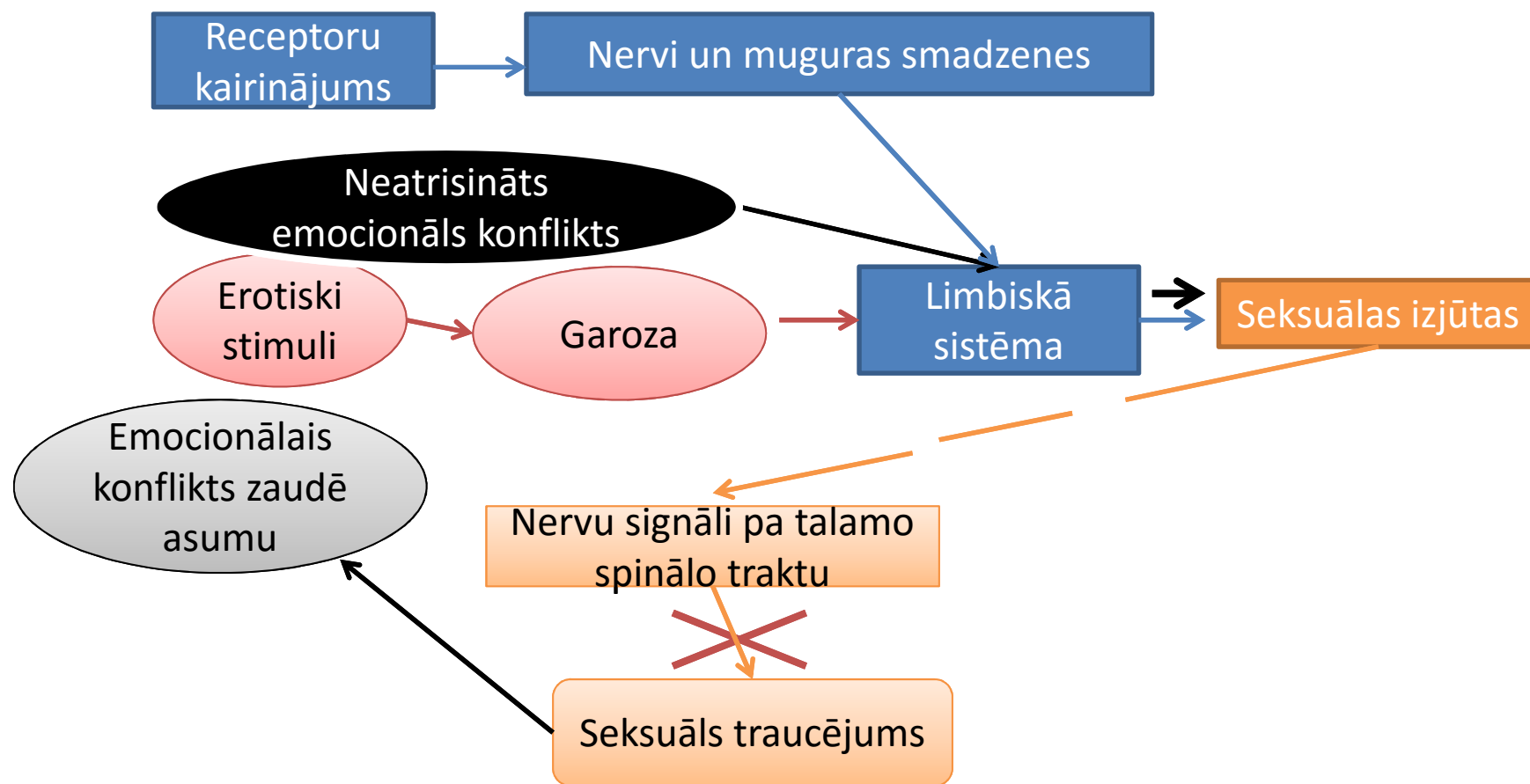
Seksualitātes “*patoloģiskas izmaiņas*”

- Seksuāli traucējumi
- Seksuālas novirzes

Psihosomatiskā reakcija

- Organisma reakcijas veids, kad orgānā, kas nav ietekmējams ar gribas sasprindzinājumu, **jūtu** ietekmē veidojas pārejošas pārmaiņas, kuras tiek izraisītas ar veģetatīvās nervu sistēmas līdzdalību.

Seksuālo traucējumu psihosomatiskais veidošanās mehānisms

Seksuālas novirzes jeb Parafilijas

- Intensīvas, stabilas seksuāli uzbudinošas fantāzijas, seksuālas dziņas vai uzvedība, kas ietver:
 1. Seksuālus objektus, kuri nav cilvēki (nonhuman);
 2. Bērnus vai citas neiederīgas, nepiekrītošas personas (nonconsenting)
 3. Ciešanas un pazemojumu sev vai partnerim

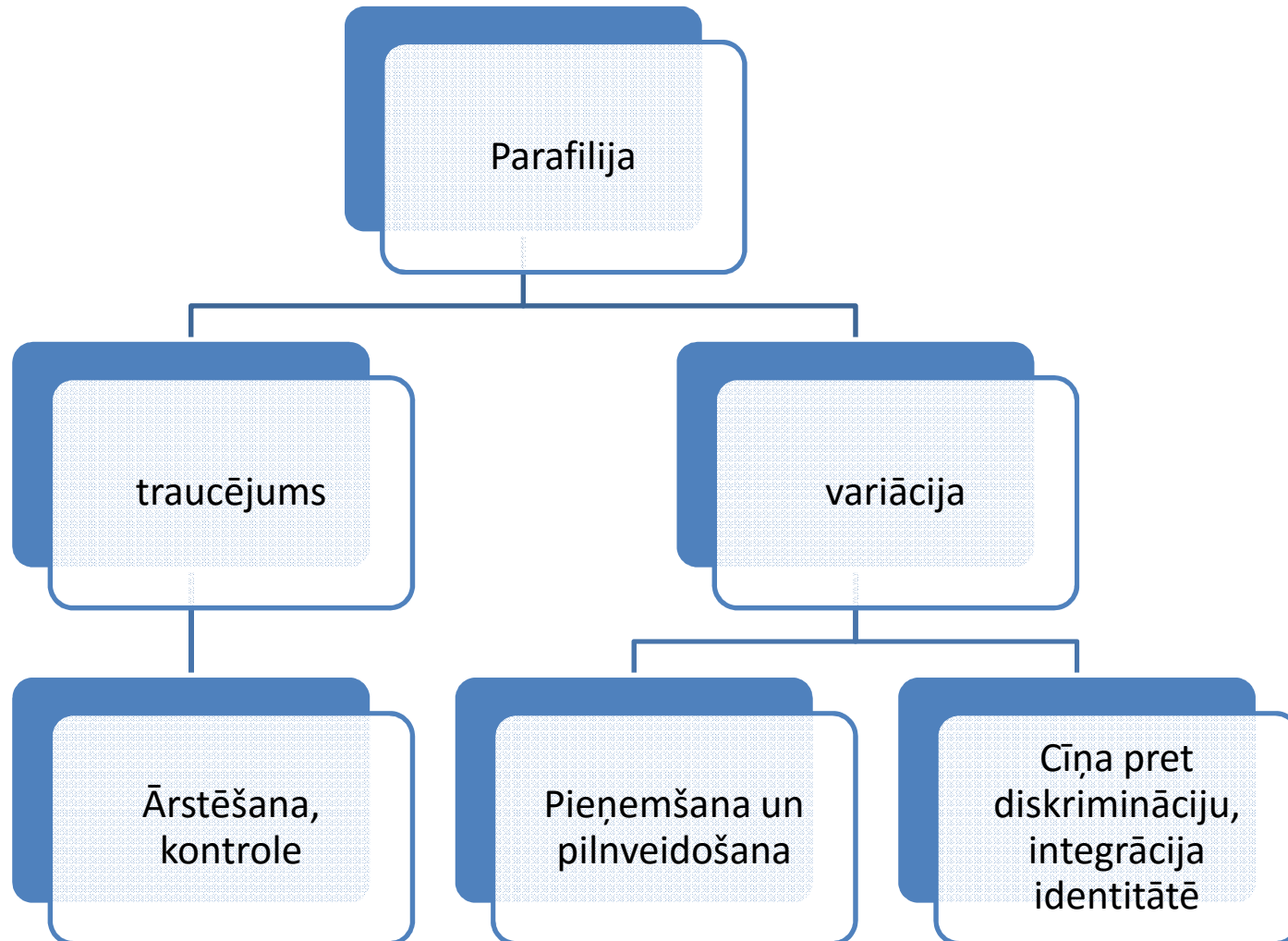
Seksuālo noviržu veidi

- **Ekshibicionisms** – demonstrēt savas genitālijas svešiniekiem
- Fetišisms – nedzīvu objektu lietošana
- **Froteurisms** - pieskaršanās un berzēšanās ar personu, kas tam nepiekrīt
- **Pedofilija** – pirmspubertātes vecuma bērni
- Seksuāls mazohisms – darbība ar ciešanu, pazemojuma radīšanu
- **Seksuāls sadisms** – seksuāla bauda no cita sāpēm, pazemošanas
- Transvestītiskais fetišisms
- **Vuajerisms**.
- Citādas parafilijas -nekrofilija, zoofilija, koprofilija, klismofilija

Problēmas

- Sarežģīti definēt jēdzienu “seksuāla novirze”
- Garīgs traucējums un seksuāla novirze – ne vienmēr korelē savā starpā (izvarotāji un homoseksuālisti)
- Seksuāla liberalizācija (pret homoseksualitāti, seksuālu mazohismu, pedofiliju)
- Kritēriji, ko izmanto, ir neskaidri (intensīvs, stabils u.c.) un nav precīzi izmērāmi
- Noviržu izpausmju veidi un pakāpes ir ļoti dažādas un robežas neskaidras, sociālu pieņēmumu ietekme

Parafiliju paradigmas

Seksuālo noviržu galvenie etioloģiskie modeļi

- Bioloģiski/neiropsiholoģiskais – testosterona loma, monoamina neurotransmiteru disregulācija (palielina seksuālo apetīti un apgrūtina seksuālo vēlmju kontroli)
- Kondicionētie/uzvedības modeļi
 1. Spēcīgākās seksuālās vēlmes rada nepieciešamību pēc maksimālas gratifikācijas
 2. Tēli un darbības, kuri saistās ar vēlmēm, tiek maksimāli pastiprināti
 3. Seksuālā izvēle ir stabila

Pieķeršanās (attachment) modelis

- Drošas pieķeršanās iztrūkums – seksuālo noviržu attīstības svarīgs iemesls, jo neļauj regulēt savu emocionālo stāvokli un veidot veiksmīgas partnerattiecības.
- Divu veidu nestabili pieķeršanās modeļi
 1. Sevī noslēdzies, vecāki distancēti un nerasniedzami
 2. Trauksmaini ambivalentais, nav atbalsta vai bērna iedrošinājuma (vēlāk lieto seksu kā trauksmes mazināšanas un pašcieņu paaugstinošu līdzekli) sk.Maršala teoriju!

Teoriju, kuras skaidro seksuālo vardarbību pret bērnu, iedalījums
(Ward,Hudson,1998)

- I līmeņa teorijas – multifaktoriālās (Finkelhora jeb priekšnosacījumu teorija)
- II līmeņa teorijas –viena faktora
- III līmeņa teorijas – vardarbības procesa modeļa teorijas

Finkelhora jeb priekšnosacījumu teorija

- Il līmeņa teorijas parasti izmanto vienu no 4 nosacījumiem, kuri mēģina skaidrot seksuālu vardarbību pret bērniem:
 1. Emocionāla saskaņa – sekss ar bērnu sniedz emocionālu apmierinājumu
 2. Emocionāls uzbudinājums – varmāku bērni seksuāli uzbudina
 3. Bloķēšana – nevar apmierināt savas seksuālās vēlmes citā sociāli pieņemamā veidā kā tikai seksa veidā ar bērniem
 4. Atkavēšana – nostājas uz ceļa, kas ir pretējs normālai uzvedībai

Finkelhora jeb priekšnosacījumu teorija

- Finkelhors uzskata, ka ir nepieciešami 4 priekšnosacījumi, lai seksuālā vardarbība pret bērnu izpaustos:
 1. Motivācijas veidošanās uz varmācīgu rīcību (emocionāla saskaņa, seksuāls uzbudinājums, bloķēšana)
 2. Jūtu apvaldīšanas iekšēja pārvarēšana (alkohols, impulsu kontroles probl., psihotiski stāvokļi, sociāla vienaldzība par interesi pret bērniem vai iesakņojusies patriarhiāla attieksme)
 3. Jūtu apvaldīšanas pārvarēšanas ārējie faktori (mātes slimība, ģimenes sociāla izolācija, tēva dominēšana vai varmācīga māte)
 4. Bērna pretestības pārvarēšana (dāvanas, emocionāla atkarība, draudi, fiziska iespaidošana)

Finkelhora jeb priekšnosacījumu teorija

- Finkelhors uzskata, ka ir nepieciešami 4 priekšnosacījumi, lai seksuālā vardarbība pret bērnu izpaustos:
 1. Motivācijas veidošanās uz varmācīgu rīcību (emocionāla saskaņa, seksuāls uzbudinājums, bloķēšana)
 2. Jūtu apvaldīšanas iekšēja pārvarēšana (alkohols, impulsu kontroles probl., psihotiski stāvokļi, sociāla vienaldzība par interesi pret bērniem vai iesakņojusies patriarhiāla attieksme)
 3. Jūtu apvaldīšanas pārvarēšanas ārējie faktori (mātes slimība, ģimenes sociāla izolācija, tēva dominēšana vai varmācīga māte)
 4. Bērna pretestības pārvarēšana (dāvanas, emocionāla atkarība, draudi, fiziska iespaidošana)

Halla/Hiršmana 4 daļu teorija

- Seksuāla vardarbība pret bērnu bāzējas uz 4 komponentiem:
 1. Fizioloģisks seksuāls uzbudinājums
 2. Kļūdaini pieņēmumi, kuri attaisno seksuālu agresiju
 3. Dziņu kontroles traucējumi
 4. Personības problēmas

Parasti viens no komponentiem ir prevalējošs un tas aktivizē pārējos komponentus

Halla/Hiršmana 4 daļu teorija

- Varmāku tipi
 1. “Klasiskais varmākas tips” - deviantas seksuālas vēlmes un noteikta prevalējoša bērna kā seksuālā objekta izvēle (terapija - mazināt vēlmes)
 2. “incesta varmākas” (terapijā – mainīt viņu tiesību sajūtu un citas izmainītās uztveres)
 3. “situācijas varmākas” – terapijā – mācīt kontrolēt un regulēt negatīvās emocijas
 4. “privilģētais varmāka” – mainīt kļūdainās un dezadaptīvās interpersonālās stratēģijas, uzskatus par sevi un citiem cilvēkiem

Maršala un Barberija integrēšanas teorija

- Vardarbība izpaužas kā proksimālo un distālo faktoru mijiedarbības sekas. Katra individuāla pieredze nelabvēlīgu apstākļu ietekmē (slikti vecāki, fiziska, seksuāla vardarbība, kropļojoša disciplīna vai tās trūkums) maina cilvēka iekšējos attiecību veidošanas modeļus, akcentējot seksa un vardarbības nozīmi, kā rezultātā veidojas trūcīgas un izkropļotas sociālās un paškontroles iemaņas jau kopš agras jaunības. Tas var dot negatīvu pieredzi attiecību veidošanā ar sievietēm un attīstīt deviantas seksuālas fantāzijas, mazi bērni var tikt uztverti kā objekti, kuri nodrošina varmākas augstāku drošību

“Takas” (pathway) modelis

- Varmāku rīcību nosaka četri noteikti un savstarpēji saistīti psiholoģiskie mehānismi

1. Intimitātes un sociālo iemaņu trūkums
2. Izkropļots seksuālās uzvedības scenārijs
3. Emocionāli traucējumi (dysregulation)
4. Kognitīvi izkropļojumi

Katra seksuāla vardarbība ietver sevī visus šīs 4 sadaļas, tomēr viena ir dominējoša, tāpēc arī veidojas “takas”, kuras noved pie seksuālas vardarbības (5.- multifaktoriāla)

Vardarbības teorijas

- Ellisa sintezētā teorija (1989) (feministu + sociālās iemācīšanas +evolucionārā)

2dziņas – seksuālā dziņa un dominēšanas un kontroles dziņa.

Vardarbības iespēja sākas ar *ideational learning*, kur rīcības attēlojums, paustā attieksme pieļauj vardarbību (ponogrāfija), bet svarīgākā ir *experiential learning*, kur personīga pieredze (vardarbīga pret pašu) kopā ar abām dziņām dod šo seksuālās vardarbības izpausmi

Evolucionāra atlase (vīrieši seksuāli aktīvāki un orientēti uz lielāku skaitu partneru, sievietes – pretoties seksam ar partneri, kurš ir noziedzīgi vardarbīgs).

Androgēni un receptoru jutīgums pret to.

Prāta teorija (astington, 1994)

- Varmāka *nesaprot* ka viņa rīcība ir balstīta uz kļūdainu pieņēmumu un dažādi ļaudis interpretē dažādus stimulus dažādi
- Prāta teorijas margināla izpausme ir autiskie bērni, kuriem ir globāla prāta stāvokļu neizpratne

Pedofilija

- Cilvēki ar atkārtotu, intensīvu, seksuāli uzbudinošu fantāziju, dziņu esamību, kuru objekts ir pirms pubertātes vecuma bērni, ilgums vairāk kā 6 mēneši, dotās dziņas tiek izpaustas vai rada distresu, ir vismaz 16 gadus vecs un ir vismaz 5 gadus vecāks par upuri.
- Ir jāatšķir 3 grupas:
 1. Pedofili –seksuālas fantāzijas, izmanto dažādus pedofiliska satura materiālus
 2. Bērnu seksuāli izmantotāji – bērni nav vienīgie seksuālie objekti
 3. Pedofili-bērnu seksuāli izmantotāji

Pedofilu iedalījums

- Fiksētie - nav bijuši citi seksuālie objekti, kā tikai bērni pirms pubertātes vecumā
- Regresējušie – seksuālā objekta maiņa notiek dzīves laikā no pieaugušā uz pirms pubertātes bērnu.

Cilvēkam augot, mainās seksuālie objekti, bet pedofiliem tie paliek fiksēti un nemainīgi, atbilstoši agrīnam vecumam, respektīvi – iztrūkst šīs normālās attīstības

- Polija – 1-3% no populācijas ir saskārušies ar pedofīliem bērnībā.
- 100000 WEB saitū ar bērnu pornogrāfiju
- 250000 reģistrētu lietotāju
- Lielbritānijā 60% no arestētajiem par bērnu pornogrāfiju nekad nav bijuši seksuāli kontakti ar bērniem.

Seksuālās vardarbības formas

- Reāls dzimumakts, arī orāls vai anāls;
- Masturbācija bērna klātbūtnē, ģenitāliju demonstrācija;
- Pornogrāfiska rakstura produkcijas vērošana kopā bērnu;
- Dzimumakts ar citu personu bērna klātbūtnē;
- Iešana vannā vai dušā kopā ar bērnu, ja tas izraisa seksuālu uzbudinājumu,
- Sarunas par seksuālām vai erotiskām tēmām, ar nolūku uzbudināt sevi un bērnu,
- Jebkura darbība vai rīcība kopā ar bērnu, ja tā ir vērsta uz seksuālo vēlmi apmierināšanu.

Pedofilijas liberilizācijas centieni

- Mēģinājumi lietot citu, neitrālu terminoloģiju
- Bērnu seksuālu izmantošanu aizstāt ar terminu “pieaugušā-bērna sekss vai starppaaudžu intimitāte ”
- Ideja, ka bērns var piekrist seksam ar pieaugušo
- Jautājums par nodarīto ļaunumu, kas esot tikai pieņēmums
- Neuzskatīt pedofiliju par garīgu saslimšanu (Kinsey, Pomeroy, Money, Colapinto)
- Prasība pēc “objektīviem” pētījumiem

Vai dotā grāmata bagātina mūs?

Pedofilu psiholoģiskais un sociālais raksturojums (Giaretto)

- Parasti personas ar augstāko izglītību un augstu intelektu;
- Ekstraverti, ar augstu pašapziņu, labi motivēti, sociāli veiksmīgi;
- Parasti vidējās klases pārstāvji, ar stabilām mājām,
- Ļoti atbildīgi;
- Nav alkoholiķi;
- Laulība ir izlikšanās, parasti daudzi to zina,
- Bieži dzīvo kopā ar māti;
- Liek upurim justies kā bērnam;
- Ir skaidras un konkrētas idejas, par to, kas ir piemērots katrai vecuma grupai;
- Daudz un dažādas seksuālas fantāzijas.

Incestā iesaistīto personu raksturojums

- Parasti ar zemu izglītības līmeni un intelektu;
- Zemu pašcieņu, nomākti, intraverti;
- Neizjūt sevi, neskaidra identitāte;
- Nāk no zemākiem sociāliem slāņiem;
- Ģimenēs ir alkoholisms
- Tēva loma ģimenē ir centrālā (tēvs- patriarhs), māte – kalpone, bez savas gribas;
- Incests notiek, kad māte ir slimnīcā vai prom no ģimenes un tēvam ilgu laiku nav seksa (stress)
- Liek upurim justies kā pieaugušajam;
- Nav skaidras izpratnes par to, kas nepieciešams katram vecumam

Pedofilija un citas slimības

- Mood disorders - uzvedības traucējumi
- Narkotiskas atkarības
- Impulsu kontroles traucējumi
- Antisociāla personības struktūra
- Citu parafiliju esamība (ekshibicionisms, publiska masturbācija)

Ārstēšanas principi

- Novērst iespēju bērnu seksuālai izmantošanai un samazināt recidīva iespējas, mazefektīva recidīvu novēršanai.
 - Psihodinamiska psihoterapija
 - Kognitīvi biheivoriāla terapija
 - Multisistēmiskā terapija- vērsta pret antisocialitāti, visās dzīves sfērās
 - Medikamentoza ārstēšana – sex hormoni ↓ un smadzeņu daļa, kas atbild par seksuālu uzbudinājumu, nomākšana (fluoksetins, sertralins)
- antiandrogēni (medrooksiprogesterona acetāts ,
luteinizējošā hormona rilizing faktora(LHRF) agonisti

Seksuāls sadisms

- Raksturo vardarbīgas seksuālas fantāzijas un vēlme pēc varas un kontroles
- Nekrofīlija un sadisms
- “Kaisles slepkava”, sadistiskais slepkava
- Sadistiskie izvarotāji

Seksuāla sadisma ārstēšana

- Medikamentoza – testosterona līmeni pazeminoša – antiandrogēni CPA un MPA lietošana – no ķīmiskas kastrācijas līdz vēlmju samazināšanai, atkarībā no devas (blakus efekti – cukura diabēts, diskinēzija, feminizējoši efekti, palielināts TA. Psihotropi līdzekļi (nepārlicinoši rezultāti) LHRH agonisti
- BKT – stimuli (seksuāli uzbudinoša ainas) kombinācijā ar elektrošoku; pārsātināšanas terapija; aizvietošanas terapija – sadistiskas fantāzijas pret sociāli pieņemamākām, riska/vajadzību modelis, empātijas, intimitātes deficīta korekcija, emociju regulēšana u.t.t.

Seksuāla sadisma ārstēšana

- Medikamentoza – testosterona līmeni pazeminoša – antiandrogēni CPA un MPA lietošana – no ķīmiskas kastrācijas līdz vēlmju samazināšanai, atkarībā no devas (blakus efekti – cukura diabēts, diskinēzija, feminizējoši efekti, palielināts TA. Psihotropi līdzekļi (nepārlicinoši rezultāti) LHRH agonisti
- BKT – stimuli (seksuāli uzbudinoša ainas) kombinācijā ar elektrošoku; pārsātināšanas terapija; aizvietošanas terapija – sadistiskas fantāzijas pret sociāli pieņemamākām, riska/vajadzību modelis, empātijas, intimitātes deficīta korekcija, emociju regulēšana u.t.t.

Ekshibicionisms

- “Uzmanības parādīšanas sievietei traucējumi” konceptuālais modelis – 4 fāžu modelis, kur traucējumi parādās 2. t.s. pirmspieskārienu fāzē, kas parasti – normāli izpaužas kā smaidi, pozas, sarunas
- Hiperseksuāla aktivitāte, kura bieži kombinējas ar uzmanības deficītu un hiperaktivitātes traucējumiem, kas veido attiecību/intimitātes grūtības (pēc Kafka, 2002)
- Bieži atrod - depresijas, atkarības, sociālas fobijas, uzvedības traucējumi (psihiatrijas daļa)

Ekshibicionisma ārstēšana

- Visvairāk orientēti uz ārstēšanos, tomēr vissliktāk padodas tai, jo uztver atkailināšanās procesu kā ārkārtīgi saistošu
- Intimitātes deficīta mazināšana, attiecību iemaņu veidošana, zemā pašvērtējuma paaugstināšana – primārie terapijas mērķi
- Grupu un individuālā psihoterapija
- KBT – uzvedības restrukturizācija, partnerattiecību iemaņu veidošana, sociālas iemaņas, ģimenes atbalsts u.c.
- Nepatikas izstrāde. Ieelpo amonjaka tvaikus (ožamo spirtu) katru reizi, kad parādās vēlme atkailināties.
- SSRI terapija (fluoksetine – prozac, sertaline – zoloft)

Froteurisms

- Publiskā telpā ar ierobežotu pārvietošanas iespēju
- Varmākai vienmēr ir pārākums situācijas kontekstā
- Upuris vienmēr ir svešinieks, bezpalīdzīgs, kuram ir ierobežota iespēja izvairīties
- Parasti bez acu kontakta jeb seja pret seju

Literatūra

- Handbook of sexual and gender identity disorders. Edited by D.Rowland, L.Incrocci, 2008.
- Sexual deviance. Theory, assesment, and treatment. Second edition. Edited by D.R.Laws, W.O'Donohue, 2008.
- Sexual deviance. Issues and controversies. Edited by T.Ward, D.R.Laws, S.M.Hudson, 2003.